
Ocene in poročila

Dušan Kos, O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740, Koper: Annales 37, 2004, 303 strani.

Kosova knjiga z vabljivim naslovom skriva življenjsko zgodbo Sigmunda Gallenberga, predvsem njegov težave s kariero in s svojo prvo ženo Jožefo Sinzendorf, kar je pripeljalo skoraj do ločitve. Knjiga ni biografija in prav tako ne produkt klasičnih zgodovinskih šol. Je berljiva zgodba, ki nas popelje v Ljubljano, na Dunaj in v Trst. To so bila mesta, ki so dobrih petnajst let zaznamovala Sigmunda Gallenberga. Kot otrok stare in prestižne plemiške družine v deželi, ki je še slonela na lovorikah stare slave tudi zaradi služenja na dvoru cesarja Leopolda, si je Sigmund Gallenberg želel dobre pozicije v deželi, ki bi mu po stari plemiški miselnosti prinesla še toliko dohodkov, da bi vsaj malo dvignil družinsko gospodarstvo, katerega dedič je bil. To se je ob sklenitvi zaroke že dušilo v ogromnih obrestih na posojila. Edini pravi položaj je bilo mesto kranjskega deželnega glavarja. Z Antonom Jožefom Auerspergom (predstavnikom še ene vplivne družine) se je za to funkcijo bojeval v več epizodah in na moč spletkarsko. Sigmund je svoje "vplivne prijatelje" na Dunaju pridobil predvsem prek poroke z Jožefo Sinzendorf: njenega vplivnega dedka in vsaj nekaj časa tudi njene matere. Njegove karijerne upe je pokopala razglasitev uradne ekspektance (od najvišjih krogov potrjenega čakanja na neko funkcijo), ki jo je Auersperg leta 1742 tudi zasedel. Gallenberg si je svoje možnosti za pridobitev tega naslova močno zmanjšal že prej: pogorel je na avdienci pri cesarju; največji madež v njegovi karieri pa je bila zaradi melanholiije zavrnjena tržaška služba.

Gallenbergu beg iz Trsta ni samo zapečatil kariere, ampak je porušil tudi majave temelje njegovega zakona, ki še vedno ni dal zelenega potomstva. Tako je avtor pokazal, kako hitro se je posameznikovo politično življenje prepletlo z intimnim. Meje med javnim in zasebnim so bile namreč nejasne in prekrite.

Jožefina fizična ločitev je bila podobna "teoriji zarote": nič hudega slutečega Sigmunda je novembra presenetil obisk svaka Sinzendorfa s spremljevalcem. Ustavila sta se v Ljubljani le zato, da bi zakrila, da odhajata v Trst. Pobegla žena se je na poti na Dunaj ustavila le pri svojem tastu, ki je kot porok poročne pogodbe jamčil za njeno finančno samostojnost po neformalni ločitvi. Obiskala ga je v Mekinjah, kjer so imeli Gallenbergi kot dedni samostanski odvetniki svojo palačo. Nesoglasja v zakonu so se že prej dvigovala do vrelišča. Jožefa je svojemu možu lahko očitala tudi nasilje. Njegovi udarci so ji nekoč prizadejali večdnevni glavobol in modrice. Sigmund pa ji je predočil svoje videnje dogodka: šlo je za njeno jeznorito preizkušanje njegove potrpežljivosti, ki se je končalo s preprečevanjem Jožefinega bega iz kočije tako, da jo je po nesreči zadel s komolcem (str. 188). Na Dunaju je Jožefa ločitev preživljala v samostanu, tako kot mnoge druge, od mož

pobegle plemiške žene. Ker je bila zelo pobožna, ji je takšno življenje nemara ustrezalo (str. 184). Druga žrtev zakonskih spletk pa so bili služabniki, ki so ostali brez dela, če so pokazali preveč naklonjenosti pobegli ženi.

Da bi plemiča "pod drobnogledom" bolje postavil v kontekst, si je avtor v raziskavi pomagal z znanjem sodobnikov in drugimi primeri. Ob analizi Sigmundove melanholije se bralcu naniza cela vrsta argumentov, ki se zaključijo z razmišljanjem: "*Zato namreč ni povsem napačna domneva, da je svoje resnične in zaigrane simptome pozno baročne melanholije zavestno usmerjal v tirnice medicinske doktrine in se pri tem izogibal tiste melanholije, ki je bila že v sorodu z norostjo*". (str. 171) V dejanjih vpletenih oseb je avtor iskal znake manipulacije in ob tem iskal še druge primere melanholije, ki so bili odraz neuresničenih kariernih pričakovanj. S pomočjo primera "mentalnega čistuna" v podobi Wolfa Sigmunda Lichtenberga je pokazal, kako je plemič zaradi prave melanholije dobil varuha nad svojim premoženjem. Tudi kranjska elita je Lichenbergove izbruhe označila kot nevarne, še posebej, ko je npr. izvedela, da je Brunnov regiment v Ljubljani nadlegoval z načrti za eksplozijo za uničenje demona, ki naj bi ogrožal Ljubljano. Po melanholikih lahko preberemo tudi o slovenskih "namišljenih" bolnikih, na las podobnih Molierovemu junaku. (str. 167) Zopet lahko pripišemo, da gre za še eno spretno primerjavo, ki pritegne bralčevo pozornost.

Vojna zakoncev Gallenberg se je po materialni plati in s pomočjo Marije Terezije končala uspešno za Jožefo. Druga vojna, tokrat označena kot moralna in postavljena pred škofijsko sodišče, se je odvijala kmalu po smrti ljubljanskega škofa in hkrati Sigmundovega sorodnika; končala pa se je v skladu s paradigmo "sodne pravičnosti". Obe stranki v sporu je tako pustila nezadovoljni in z možnostjo pritožbe. Jožefa bi se morala vrniti k možu, ker zaradi molka "kranjskih" prič nasilja ni dovolj dobro dokazala, Sigmund pa bi ji moral pred vrnitvijo jamčiti, da do nje ne bo nasilen. A še pred vložitvijo pritožb se je za Sigmunda zaplet končal kar najbolj ugodno - s smrtjo žene. Tako so mu ostale odprte vse možnosti za nadaljevanje rodu, kar je paru Sigmud - Jožefa brez vsake plemiške diplomacije nekoč že želel oče. Če melanholija ni bila dovolj močan argument Jožefine strani na sodišču, pa je le prizadela Sigmundovo čast. Čeprav je čast kot nematerialni socialni kapital težje obvladljiv raziskovalni pojem, so bili dokazi izgubljene časti lahko čisto materialni: Sigmund namreč nikoli ni bil sprejet v prestižno družbo sv. Dizme. Drugič se je poročil s popolnoma drugačno žensko - predvsem gospodinjo (str. 254) Marijo C. E. Orzon in imel z njo 12 otrok.

Največ procesov na škofijskem sodišču za ločitev od mize in postelje so pravniki zgradili in dobili z argumenti prešuštva, zanemarjanja partnerja in nasilja. (str. 225) Pri zadnjem argumentu je avtor opozoril, da je "*poseben problem določanje točke, na kateri je neko nasilje za sodišče v prostoru in času nesprejemljivo. To ni bil nikoli le problem percepcije javnosti (...) Sodniki so imeli na nasilje osebne poglede, dodatno pa je problem zameglilo pravniško gledanje na statusno neenakost ljudi...*". (str. 225) Čeprav so imeli plemiči in plemkinje v družbi številne privilegije, so prav v družinskih sporih najbolj "nastradali". Če so bežeči predstavniki odličnih krogov, ki jih je predstavil avtor, sorazmerno lahko dobili preživnino in tako materialno možnost za ločeno življenje (po partikularnem ali celo običajnem pravu - str. 229), pa so njihovi dobro plačani odvetniki cerkveno sodišče uspešno prepričevali predvsem o slabih dokazih in argumentih nasprotnika. Tako so škofijska sodišča le

redko prekinila "svetost" poroke in tako enemu od zakoncev potrdila resničnost dokazov, ki so skupno življenje delali neznosno. Pa še morebitne priče so dobro preučile vse "posledice" pričanja v škodo ali prid lastne "časti" - položaja v skupnosti plemičev na Kranjskem. Prav zaradi tega niso bili iz trte izviti strahovi prizadete žene nad pristranskostjo kranjskih sodišč. Hkrati pa je uporabila vsa svoja poznanstva in socialne vezi ter se tako za pomoč pri urejanju materialnega dela ločitve obrnila neposredno na cesarico. Meščanske in kmečke tožbe pred škofijskim sodiščem so bile nasprotno podkrepjene s pričami, opozori avtor. Dodamo pa lahko, da se je veliko družinskih sporov v teh skupnostih rešilo na nižjih sodnih instancah (prek duhovnikov, patrimonialnih sodišč) in da so bili pijani in nasilni moški deležni resnih sodnih groženj.

V pričujočem delu se mikrozgodovinski elementi prepletajo s historično antropološkimi. Slednji pa se bodo komu najprej zdeli provokativni. Avtor pa v njih vidi predvsem motivacijo drugim - predvsem v postavljanju novih raziskovalnih ciljev. (str. 10) Popolnoma subjektivno navajam tri primere, ki opozarjajo na paletu življenjskih realnosti, ki se pokaže, ko zgodovinar razširi svoje vidno polje. Šele tisti, ki se je lotil takšnega raziskovanja, lahko spozna, koliko védenja je potrebno, da se lahko krmari med številnimi, tudi nejasnimi informacijami. Hkrati pa izbrani primeri opozarjajo, da je raziskovanje na polju historične antropologije in mikrozgodovine polno različnih nians. Med drugim bo raziskovalce plemstva zagotovo zanimala interpretacija uporabe različnih jezikov v pismih. Inovativna pa je psihoanalitična analiza sporočilnih lastnosti v tistih pismih, ki so nastala v času spora, in kjer so indici o čustvenem stanju vpletenih. In ta pisma razkrivajo, da je bil melanholični mož mnogo bolj zbran kot njegova zapuščajča žena.

Na polju raziskovanja (ne)odvisnosti žensk se krešejo mnenja evropskih raziskovalcev in zato lahko pričakujemo, da bo naslednja avtorjeva domneva še velikokrat citirana: *"Predvsem pa nam samostojno življenje gospe Raspe dovoljuje razmišljati o nečem, kar je do 18. stoletja pripadalo le redkim značajsko, statusno in materialno dovolj samostojnim ženskam. Ne nujno le plemenitim. Špekuliramo lahko o začetku hoje po dolgi, še zdaleč ne jasno artikulirani in enotni poti proti priznanemu enakopravnemu zakonskemu partnerstvu v usakdanjem življenju."* (str. 230) Različni avtorji iščejo drugačne indikatorje ženske samostojnosti v različnih zvrsteh virov (npr. darilnih pismih, oporokah, osebnih dokumentih...). Nekateri zgodovinarji tako kot močan element ženske neodvisnosti poudarjajo njihovo finančno samostojnost.

Sigmund je leta 1740 ternal svojemu prijatelju, da je še tiste pfeninge, ki so prišli v njegove roke, porabil za dolgove in vsakdanji kruh. (str. 251) Takšna pričevanja lahko spodbudijo tiste, ki se bodo v prihodnosti ukvarjali z gospodarskim stanjem plemičev in se ob tem spraševali tudi o kriterijih njihove morebitne finančne ali subjektivne revščine.

Mikrozgodovinska študija, ki bi ji njeni kritiki očitali premajhno vpletenost v širšo družbeno strukturo, vendarle dokazuje polnost novejših metodoloških usmeritev, ki želijo prikazati kompleksnost določenega primera in njegove dolgotrajnejše posledice. Avtor je opisal človeka, ki je s svojimi aktivnostimi pustil sledi v različnih segmentih novoveške skupnosti. S prepričljivo rabo različnih virov, ki se raztezajo od zelo pragmatičnih do tistih, ki jih moderno zgodovinopisje imenuje osebni (po skovanki Jacoba Presserja ego - dokumenti), pa ni opozoril le na po-

sameznikovo težko prilagajanje novim razmeram, temveč je orisal tudi njegove strategije, ki so mu omogočile življenje med včasih (zanj, po metodologiji pa posledično še komu) rigoroznimi družbenimi normami. O teh slednjih pa ve strokovna javnost veliko več kot o njihovem dejanskem vplivu na posameznika in na skupnost, v kateri je živel. Naj na koncu malce špekulativno dodam le, da bi se lahko ena izmed teh strategij imenovala tudi melanholija. Tako je naslovnica z "Melencolia I" Albrechta Dürerja prav simboličen vstop v pričujočo raziskavo.

Dragica Čeč

Igor Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo : Politični mozaik 1860-1918. Študentska založba, Ljubljana 2003, 386 strani.

V zadnjih nekaj letih je prof. ddr. Igor Grdina izdal kar nekaj knjig,¹ ki so med zgodovinarji vzbudile veliko zanimanja, ter so bile deležne nemalo priznanja. Grdina se od ostalih slovenskih zgodovinarjev razlikuje predvsem po tem, da so njegovi teoretični pogledi na zgodovino izhodišče njegovega zgodovinskega dela. Zgodovinska dela si prizadeva pisati v okviru svojih miselnih modelov o zgodovini in zgodovinospisju. Zato vsakemu (potencialnemu) bralcu Grdinovih knjig toplo priporočam, naj pred začetkom in nato še po koncu branja natančno prebere predgovore, v katerih med drugim utemeljuje teoretične zasnove svojih zgodovinskih pripovedi. Kdor pa bi se hotel še bolj temeljito poglobiti v njegove misli, mora prebrati zbirko njegovih zgodovinospisnih razprav iz knjige *Poti v zgodovino*.

Razmišljajoči zgodovinarji so se znova in znova spraševali o pravem razmerju med objektivnimi in subjektivnimi platmi zgodovinospisja. Ali zgodovinska resnica sploh obstaja? Lahko govorimo o zgodovinskih dejstvih ali samo o interpretacijah? Potekajo zgodovinska dogajanja po točno določenih vzrokih in posledicah ali le naključno? Lahko zgodovinar preteklost presoja nepristransko ali vedno le pristransko? Je zgodovina torej pretežno objektivna znanost ali subjektivna veda?

Pri iskanju odgovorov na ta večna vprašanja teorije zgodovinospisja se Grdina dobro zaveda, da zgodovina ni (stroga) objektivna znanost, kajti objektivnosti ni mogoče doseči.² Ker jezik ni le komunikacijsko sredstvo, temveč je predvsem sredstvo označevanja dejanskosti, je dejanskost mogoče spoznati, razumeti in opisati samo skozi jezik.³ Tudi zgodovinarji so kot vsi ostali ljudje pri spoznavanju (zgodovine) navezani na jezik,⁴ zato je njihova analiza dejanskosti vedno samo analiza jezikovnih dejstev, ki so le interpretacije dejanskosti.⁵ Zgodovinarjevo delo je

¹ Grdina, Igor: Od rodoljuba z dežele do meščana. Ljubljana: Studia humanitatis, 1999. Grdina, Igor: Vladarji, lakaji, bohemi. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001. Grdina, Igor: Ipavci: Zgodovina slovenske meščanske dinastije, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001; 2. pregledana izdaja 2002. Grdina, Igor: Poti v zgodovino. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. Grdina, Igor: Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860-1918. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

² Grdina, Igor: Poti v zgodovino, str. 11.

³ Prav tam, str. 23-25.

⁴ Prav tam, str. 34.

⁵ Prav tam, str. 30.